

Ковтун Н.М. Інтуїтивізм М. Лоського в контексті трансформації парадигми пізнання в епоху постмодерну // Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Поліщук О.П. – Житомир: Житомирський центр науково-технічної і економічної інформації, 2009. – С. 98 – 101.

Н. Ковтун,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Інтуїтивізм М. Лоського в контексті трансформації парадигми пізнання в епоху постмодерну

Теорія пізнання в межах постмодернізму виходить з заперечення концепції свідомості як окремої сутності, у котрій відбуваються ментальні процеси, від кантівського уявлення про філософію як знаряддя "чистого розуму", який чинить "суд" над культурою, від уявлення про процес пізнання як точне репрезентування реальності. Методологія пізнання постмодернізму намагається послідовно відходити від суб'єктивізму класичної філософії, від панраціоналізму, зусиль створити абсолютну систему знань. У контексті цього актуальним є дослідження концепції інтуїтивізму російського мислителя М. Лоського. Його гносеологія виходить з того, що не пізнавальна субординація суб'єкта предмету (теза матеріалізму: "буття визначає свідомість"), і не субординація предмета суб'єкту (теза ідеалізму: "свідомість визначає буття"), а гносеологічна координація складає основний закон пізнання. Цим стверджується рівність суб'єкта і предмета пізнання за чіткого розмежування їх ролі у пізнавальному акті

Згідно з теорією інтуїтивізму М. Лоського об'єкт пізнання, навіть якщо він складає певну частину зовнішнього світу, включається безпосередньо свідомістю суб'єкта в особистість того, хто пізнає, а відтак він розуміється як існуючий незалежно від акту пізнання. Подібне споглядання інших сутностей можливе тому, що світ розглядається як своєрідне органічне ціле, а суб'єкт пізнання (індивідуальне Я) – як надчасове і надпросторове буття, тісно пов'язане зі світом. Інтуїція – це безпосереднє усвідомлення зовнішнього світу, наявність буття, що пізнається, в самому акті пізнання. Об'єкт пізнається таким, яким він є – у свідомості наявна не копія, не символи, не явище речі, яка пізнається, а сама ця річ насправді. Концепція інтуїтивізму викладена М. Лоським у працях "Обґрунтування інтуїтивізму", "Логіка". Однак найповніше обґрунтування теорії інтуїтивізму у сфері пізнання зроблене російським мислителем у праці "Чуттєва, інтелектуальна і містична інтуїція" [1].

За твердження С. Левицького інтуїтивізм М. Лоського виходить з переконання, що свідомість за своєю сутністю має відкритий, а не закритий характер, що свідомість подібна не психічному вмістилищу, в яке предмет має "потрапити", набувши суттєвого перетворення в ньому, а швидше за все свідомість уподібнюється пучку променів, які освітлюють своєю увагою ті чи інші відрізки часу [2: 293]. Згідно з М. Лоським для того, щоб об'єкт не лише був пов'язаний з Я, а також був би ним пізнаний, суб'єкт має спрямувати на об'єкт цілу низку інтенційних (цільових) розумових актів (усвідомлення, уваги, диференціації).

Відношення суб'єкта до всіх інших сутностей у світі, котре робить інтуїцію можливою, М. Лоський називає гносеологічною координацією. Це відношення не зовсім зводиться до пізнання. Незалежна від часу і простору координація за російським мислителем є зв'язком надчасових і надпросторових субстанційних діячів один з одним, завдяки чому все, що переживає один діяч як свій прояв, існує не лише для нього, а й для

усіх інших діячів всього світу [1: 148]. Згідно з координаційною теорією пізнання стимулювання окремого органу відчуття і фізіологічний процес у корі головного мозку не причина, котра зумовлює зміст сприйняття, а лише стимул, який спонукає Я спрямовувати свою увагу на реальний об'єкт зовнішнього світу.

Згідно з теорією М. Лоського, суб'єкт, а саме субстанційний діяч, є джерелом відношень і взагалі всіх ідеальних форм. Російський мислитель визначив декілька особливостей своєї теорії пізнання, порівняно з гносеологією І. Канта [1: 201-202]: 1) згідно з концепцією інтуїтивізму оформлення подій відбувається не мисленням суб'єкта, не його теоретичною пізнавальною діяльністю, а практичними творчими актами суб'єкта – актами волі або аналогами вольових актів, пронизаними відчуттями; 2) під словом "суб'єкт" в інтуїтивізмі розуміється не трансцендентна єдність аперцепції, не гносеологічне Я, а індивідуальна надчасова і надпросторова субстанція як творче джерело і носій життєдіяльності; 3) суб'єкт пізнання і мислення не конструює пізнаваний предмет, вносячи в нього категоріальне оформлення своїм мисленням, а інтуїтивно споглядає предмет, знаходячи в ньому системність, обумовлену власною попередньою до знання життєдіяльністю або життєдіяльністю інших субстанційних діячів; 4) таким чином суб'єкт позначає "речі в собі", він є живим справжнім буттям, а не "явищем", сконструйованим суб'єктом пізнання, не "феноменом" у кантівському розумінні цього слова; 5) якщо за І. Кантом пізнаваний предмет складається з апостерорного матеріалу й апріорної форми, зовнішнім чином поєднаних один з одним, саме з чуттєвих даних а, b, с., котрі синтезуються мисленням, то за інтуїтивізмом предмет споглядання, наприклад, живий процес відштовхування, твориться й зі сторони свого змісту, й зі сторони своєї форми одним і тим самим субстанційним діячем; 6) відтак згідно з інтуїтивізмом пізнавальна діяльність, тобто інтуїція, не втручається у склад предмета, не створює ні його форми, ні його змісту, вона відноситься до нього пасивно, суто споглядально: вона лише відкриває, знаходить те, що вже є у предметі.

М. Лоський, порівнюючи свою концепцію з інтуїтивізмом А. Бергсона, хоча й визнавав безумовні паралелі, вважав свій інтуїтивізм, побудований на онтологічному підґрунті органічного світогляду, глибоко відмінним від інтуїтивізму французького філософа, який виходить з ірраціональності реального буття. Чуттєва, інтелектуальна та містична інтуїція характеризують у М. Лоського єдиний шлях пізнавальної діяльності суб'єкта, а не якийсь окремий шлях поряд з чуттєвим і раціональним пізнанням.

Об'єктивна сторона чуттєвого сприйняття, на думку російського мислителя, має таку структуру: 1) чуттєві якості, 2) просторово-чуттєву форму, 3) субстанційну основу якостей і форм, завдяки якій вони сприймаються як єдність, 4) нечуттєві процеси – рух, активність та ін., 5) різноманітні відношення речі в ній самій і до інших речей, 6) згадувані елементи минулого досвіду [1: 186]. Будь-яка зустріч з предметом викликає у тілі суб'єкта цілу низку змін. Одночасно очевидним є й те, що у випадку теоретичної установки, суб'єкт не звертає увагу на ці внутрішньотілесні відчуття, а зосереджується на самому зовнішньому об'єкті. Проте відчуття, навіть залишаючись неусвідомленими в деталях, надають сприйняттю характеру інтимної близькості предмету сприйняття й суб'єкта: предмет начебто вклинюється у тіло суб'єкта впритул до сенсорних центрів. Дивлячись на лезо гострого ножа, ми часто сприймаємо його гостроту не лише як дану зором, а й переживаючи дотичні й больові відчуття, як після поранення.

Через пронизаність реального буття ідеальним недивно, що чуттєва інтуїція, спрямована на реальні чуттєві дані, й нечуттєва інтуїція, націлена на реальні психічні процеси, може дати знання лише у єдності з інтелектуальною інтуїцією, спрямованою на ідеальні аспекти буття. Цю інтуїцію за М. Лоським можна назвати умоспогляданням або просто мисленням [1: 197]. Згідно з М. Лоським інтелектуальна інтуїція можлива лише щодо ідеальних сфер дійсності, тобто таких, що не мають форм простору і часу або володіють ними у тому аспекті, котрим зумовлене взаємопроникнення основоположних

частин, трансцендентування кожної з них за межі себе. Ідеальне буття є умовою єдності й пов'язаності світу, умовою системності, пізнаваності і осмисленості його.

Містична інтуїція виходить з того, що всі субстанційні діячі у своїй основі металогічні, кожен з них як носій надякісної творчої сили, є самостійною істотою, а з іншої сторони, вони як єдиносутнісні носії тотожного відстороненого Логоса складають системну єдність космосу [1: 260]. Якщо людина хоча б здалеку підходить до цієї величі, дух її захоплює, і це означає, що вона вже перебуває не у сфері одного лише відстороненого логічного мислення: вона вже набула, хоча й у меншій мірі, конкретного долучення до Надсвітового начала – не розумом одним, а й почуттям, або, точніше, любов'ю. У таких випадках філософування легко переходить у містичну інтуїцію як молитовне екстатичне спілкування з Логосом.

Не лише великі містики, а й будь-яка людина, котра безкорисно прагне до абсолютних цінностей, відчуває хоча б раз у житті це долучення до абсолютної повноти Надсвітового життя під впливом любові, у спогляданні або творенні краси, у пошуках істини, у важких ситуаціях життя. Існують згідно з М. Лоським шляхи для розвитку містичної інтуїції. Вони, зокрема, у християнській містиці сформульовані Діонісієм Ареопігітом [1: 263]. Перший підготовчий ступінь, шлях очищення (*via purgativa*), складається з моральних і аскетичних вправ, котрі обмежують чуттєвість і порочні потяги. Другий ступінь це шлях просвітлення (*via illuminativa*), він складається з молитви і медитації, іншими словами концентрації думки і уяви на Надсвітовому началі, на Бозі і всьому, що веде до Нього. Третій ступінь, шлях єднання (*via unitiva*), є метою всіх цих вправ, він охоплює переживання єдності з Богом – у християнських і багатьох нехристиянських містиків, у входженні у Нірвану у буддистів.

Загалом гносеологія М. Лоського виходить з ідеї всепроникної єдності світу, визнання того, що "все іманентно усьому". Згідно з російським мислителем об'єкт знання іманентний самому процесу пізнання. Те, що розглядається, складає світ не-Я, так само як і пізнання входить у сферу "Я". Об'єкт трансцендентний відносно "Я", котре пізнає, але іманентний самому процесу пізнання.

Література:

1. Лосский Н. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция. – М.: Республика, 1995. – 400 с.
2. Левицкий С. Очерки по истории русской философии. – М.: Канон, 1996. – 496 с.